

7. Набоков В.В. Лекции по зарубежной литературе. Остен, Диккенс, Флобер, Джойс, Кафка, Пруст, Стивенсон [Текст] / В.В. Набоков; пер. И.М. Бернштейн и др.; ред. пер. ХаВ. А. Харитонов. М.: Независимая газета, 1998. 510 с.

8. Петренко В.Ф., Сапсолова О.Н. Художественные конструкты как образующие смысла произведения искусства. Электронная культура и экранное творчество. М.: Изд РИК. 2006. С. 207–229.

УДК 159.922.27.7/8

СПЕЦИФІКА ВІДОБРАЖЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У САМОСТАВЛЕННІ СТУДЕНТІВ

Кубриченко Т.В., к. психол. н.,
доцент кафедри соціальної психології і психології управління
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Зіненко О.С., магістр психології
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті представлено результати теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження специфіки відображення гендерних стереотипів у самостваленні студентів. Встановлено відмінності між студентами з різним рівнем гендерної стереотипизованості за показниками самоствалення. З'ясовано характер зв'язку між показниками гендерної стереотипизованості студентів і показниками самоствалення.

Ключові слова: гендерні стереотипи, самоствалення, самосвідомість, маскуліність, фемініність.

В статье представлены результаты теоретического обоснования и эмпирического исследования специфики отражения гендерных стереотипов в самоотношении студентов. Установлены различия между студентами с разным уровнем гендерной стереотипизованности по показателям самоотношения. Выявлен характер связи между показателями гендерной стереотипизованности студентов и показателями самоотношения.

Ключевые слова: гендерные стереотипы, самоотношение, самосознание, маскулинность, феминность.

Zinenko O.S., Kubrychenko T.V. GENDER STEREOTYPES REFLECTION SPECIFICITY IN STUDENTS' SELF-ATTITUDE

The article presents the results of theoretical substantiation and empirical research of the specifics of the reflection of gender stereotypes in students' self-attitude. Differences between students with different levels of gender stereotyping in terms of self-attitude indicators are established. The nature of the relation between the indicators of gender-stereotyped students and indicators of self-relationship is revealed.

Key words: gender stereotypes, self-attitude, self-awareness, masculinity, femininity.

Постановка проблеми. В умовах динамічних суспільних змін все більш нагальною стає відповідність нової генерації фахівців зростаючим вимогам до рівня їхньої професійної підготовки і сформованості особистісних характеристик, адже саме сучасне студентство постає однією з тих великих соціальних груп, від яких залежить майбутнє. Саме в студентському віці відбуваються помітні зміни в самостваленні юнаків і дівчат, що надалі позначається на самостваленні особистості в дорослості. Демократизація сучасного суспільства, прогресивні зміни в гендерній ідеології, прагнення до досягнення гендерного паритету спричиняють зрушення у процесі гендерної соціалізації молоді, одним із

провідних чинників якого є гендерні стереотипи. Останні, попри відому ригідність, зазнають сучасних трансформаційних змін і можуть певним чином позначатися на розвитку і самореалізації особистості. Зазначене, на нашу думку, робить необхідними подальші дослідження гендерних стереотипів і самоствалення сучасної української студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен самоствалення є предметом наукового інтересу широкого кола авторів та визначається як підклас соціальної настанови, ставлення суб'єкта потреби до ситуації її задоволення, яке спрямоване на самого себе (Н. Сарджвеладзе); як складне когнітивно-афективне утворен-

ня, зрілість якого визначається якістю взаємозв'язку і ступенем узгодженості його складників (О. Колишко); як психологічне утворення, що взаємодіє із самопізнанням, саморегуляцією і самоконтролем; як вираз сенсу «Я» для суб'єкта (С. Пантїлєєв). Зауважується, що ставлення до себе поряд із соціальним статусом і настановою особистості щодо зовнішнього світу є змістом системи «особистість – соціальний світ» і однією зі структурних одиниць диспозиційного ядра особистості (Н. Сарджвеладзе). Відзначена значущість настанови як загального і єдиного механізму, що визначає способи і змістовні характеристики ставлення особистості до себе (Д. Узнадзе).

Показано, що самоствавлення входить у структуру «Я-концепції» особистості, а також має власну трикомпонентну структуру з виокремленням у ній когнітивної, афективної та поведінкової складових частин. Названо види ставлення особистості до себе (С. Рубінштейн, Н. Сарджвеладзе, А. Спіркін); описано низку функцій самоствавлення (Н. Ганошенко, О. Колишко, Н. Сарджвеладзе, Е. Берн).

Показано, що формування самоствавлення відбувається в процесі самопізнання, водночас суттєво впливаючи на нього, визначаючи його специфіку, спрямованість і індивідуальний, особистісний відтінок, що засвідчує двосторонність цього процесу (О. Бирдіна), складається через практичне ставлення до речей і через спілкування з іншими людьми, опосередковується зовнішніми оцінками особистості.

Визначено два рівні самопізнання, на яких відбувається формування самоствавлення як афективного компонента самосвідомості. Водночас на другому, більш зрілому, рівні самопізнання (у юнацькому віці і старше), формування самоствавлення здійснюється в межах порівняння «Я – Я» за допомогою внутрішнього діалога. Провідними формами такого самопізнання є самоаналіз і самоосмислення (О. Колишко).

У літературі представлено численну кількість досліджень, присвячених ґендерним стереотипам. Вони аналізуються, за зауваженням авторів, і як продукт культури, і як індивідуальний когнітивний конструкт особистості. Під час визначення сутності ґендерних стереотипів дослідники відзначають їхню ригідність, консервативність, зорієнтованість на патріархальний розподіл соціальних ролей; визнають їх стійкими очікуваннями статево відповідних моделей та якостей поведінки; суспільними уявленнями про те, що значить бути жінкою або чоловіком, сукупністю приписів стосовно відповідних певній статі особливостей

особистості, видів діяльності, еталонів зовнішнього вигляду, соціальних ролей (Т. Говорун, О. Кікінежді, Д. Майерс, Д. Мані, П. Такер та інші).

Будучи різновидом соціальних стереотипів, ґендерні стереотипи характеризуються наявністю в їх складі відповідних компонентів (когнітивного, афективного, поведінкового) (Н. Рождественська), а також поєднуються авторами в групи. Під час аналізу функцій ґендерних стереотипів можна припустити, що вони виконують як функції, властиві всім соціальним стереотипам (захисну, або виправдовувальну; адаптивну, або інструментальну; еґо-захисну; організаційну; ретрансляційну, або соціалізаційну (Н. Таґфель), так і власні, специфічні функції: 1) функція соціального контролю; 2) інтегративна функція; 3) функція встановлення і підтримання відносин влади і підпорядкування (Г. Андрєєва, Т. Власова, Т. Грушевицька, Н. Таґфель та інші).

Велику увагу приділено численним негативним наслідкам ґендерних стереотипів, але вказано також на деякі позитивні ефекти. Дослідники називають параметри, за якими простежуються проблеми порушення ґендерної рівноваги [1], а також вважають помилковою думку про те, що страждають представники тільки однієї статі, адже якщо в дівчат і жінок констатується нереалізованість потенціалу соціальних ролей, то в юнаків і чоловіків – батьківських ролей [2].

Зазначено, що юнацький вік характеризується якісно новим рівнем у формуванні ґендерної самосвідомості особистості: хлопці і дівчата усвідомлюють себе як представника певної статі та, спираючись на пізнання власних особистісних якостей і емоційно-ціннісного ставлення до себе, оцінюють себе як особистість визначеної статі (І. Кузнецова). Дослідниками вказано на патріархальність світосприйняття студентів, сутністю якого є «природні» основи, пов'язані з біологією статі та закріплені соціально (Л. Міщик). Водночас уявляється важливим зауваження стосовно того, що статевотипізуючі впливи середовища формують в особистості комплекс почуттів і переконань щодо того, якою вона є і якою мірою відповідає зразку фемінінності / маскуліності (Л. Щеглов). Показано, що орієнтація дівчат і хлопців на ґендерну стереотипну модель впливає на особистісно-сміслову самовизначення особистості й орієнтацію її поведінки в певних соціальних контекстах (В. Собкін). З іншого боку, ґендерні відмінності в самоствавленні можуть спричинятися, на думку авторів, асиметрією ґендерної соціалізації,

адже соціалізаційна ситуація специфічна для кожної статі. Виявлено статеві відмінності в особливостях самоствалення юнаків: більший середній рівень аутосимпатії та саморозуміння в хлопців і підвищені значення самозвинувачення й більше орієнтування на ставлення оточуючих у дівчат [3]. Крім того, під час дослідження характеру зв'язку ґендерних стереотипів із самостваленням студентів можна взяти також до уваги і той факт, що ґендерні стереотипи знаходять своє відображення у впевненості особистості в собі, у поведінці, позначаються на виборі професії, стилі життя особистості тощо (Л. Ожигова). Спираючись на зазначені вище теоретичні положення, ми припустили, що ґендерні стереотипи відображуються в самостваленні студентів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні специфіки ґендерних стереотипів у самостваленні студентів за допомогою емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. До емпіричного дослідження загалом було залучено 60 студентів (30 хлопців і 30 дівчат) віком від 17 до 24 років, різного профілю й курсів навчання різних закладів вищої освіти, що дозволило збалансувати склад вибірки за характеристиками віку, статі, спеціальності, місця навчання.

Для з'ясування характеру зв'язку ґендерних стереотипів зі самостваленням студентів було обрано такі психодіагностичні засоби:

- 1) тест-опитувальник самоствалення (В. Столін, С. Пантілеев);
- 2) методика «Тест двадцяти тверджень» (М. Кун, Т. Макпартленд);
- 3) методика «Особистісний семантичний диференціал» (О. Кустова).

Оброблення результатів дослідження проводилося за допомогою *кількісних математико-статистичних методів*: дослідження кореляційних зв'язків за коефіцієнтом ρ -Спірмена, кластеризація за алгоритмом k -середніх, оцінка міжгрупових та міжкластерних розбіжностей за критерієм U -Манна-Уїтні. Узагальнення результатів було здійснено з використанням *інтерпретаційних методів* (класифікація й узагальнення емпіричних даних).

Перевірка висунутого припущення показала, що наявні значущі позитивні зв'язки між показником «очікування позитивного ставлення інших» і показниками ґендерної стереотипизованості, показниками за чинниками «сили особистості» та «соціального статусу» в разі оцінки образу ідеального чоловіка та за чинниками «емоційності» й «емпатійності» під час оцінювання образу ідеальної жінки (за методикою «Особистісний семантичний диференціал»). Встановлені значущі позитивні зв'язки між «глобальним самостваленням» і ґендерною стереотипизованістю за показником чинника емпатійності жінки; між «самоповагою» і ґендерною стереотипизованістю за показниками чинника соціального статусу чоловіка; між «аутосимпатією» і ґендерною стереотипизованістю за методикою «Особистісний семантичний диференціал», а також ґендерною стереотипизованістю за показниками чинника емпатії під час оцінювання образу ідеальної жінки; між «очікуванням позитивного ставлення інших» і ґендерною стереотипизованістю за показниками чинника маскулінності ідеального чоловіка, фемінінності ідеальної жінки (таблиця 1).

Таблиця 1

Значення коефіцієнта кореляції ρ -Спірмена між показниками «глобального самоствалення» (S), «самоповаги» (I), «аутосимпатії» (II), «очікування позитивного ставлення інших» (III) і «самоінтересу» (IV) студентів і показниками їхньої ґендерної стереотипизованості

Показники	S	I	II	III	IV
ґендерна стереотипизованість	0,247	-0,22	0,259*	0,451**	0,217
Сила особистості ідеального чоловіка	-0,124	0,178	0,201	0,401**	0,24
Соціальний статус ідеального чоловіка	0,235	0,322*	-0,192	0,371**	-0,31*
Сучасність ідеального чоловіка	0,14	0,213	0,155	0,241	-0,181
Маскулінність ідеального чоловіка	-0,253	-0,163	0,226	0,316*	-0,29*
Емоційність ідеальної жінки	0,223	-0,221	0,225	0,455**	0,195
Залежність ідеальної жінки	-0,28*	-0,293*	-0,264*	0,242	0,148
Емпатія ідеальної жінки	0,284*	-0,189	0,311*	0,391**	0,265*
Фемінінність ідеальної жінки	0,221	-0,224	0,202	0,268*	0,16

Примітка: * – статистично значущий кореляційний зв'язок за $p < 0,05$;

** – статистично значущий кореляційний зв'язок за $p < 0,01$.

Крім того, як видно з таблиці 1, наявні значущі негативні зв'язки між показником гендерної стереотипізованості за чинником «залежність» і «глобальним самоставленням», «самоповагою», «аутосимпатією»; а також між «самоповагою» і гендерною стереотипізованістю за методикою «Прислів'я»; «самоінтересом» і гендерною стереотипізованістю за показниками чинників «соціальний статус» і «маскулінність». Водночас зв'язку між «глобальним самоставленням» і показниками чинників «сили особистості», «сучасності»; «самоповагою» і показниками чинників «сили особистості», «сучасності», «маскулінності», «емпатійності»; «аутосимпатією» і показниками чинників «сили особистості», «соціального статусу», «сучасності», «фемінності»; «самоінтересом» і показниками чинників «емоційності», «залежності», «фемінності», гендерною стереотипізованістю за методикою «Прислів'я» виявлено не було.

Отже, чим вище показники «аутосимпатії», «очікування позитивного ставлення інших», тим вище гендерна стереотипізованість студентів. З огляду на виявлені тенденції до негативного зв'язку «самоповаги» і гендерної стереотипізованості можна припустити, що, чим вище рівень «самоповаги», тим нижче рівень гендерної стереотипізованості. Тобто студенти, які поділяють традиційні погляди на чоловіка і жінку і вважають ідеального чоловіка агресивним, домінантним, особистісно сильним, принциповим, раціональним, який є головою сім'ї, має високий соціальний статус тощо, а ідеальну жінку визнають пасивною, емоційною, емпатійною, фемінною, менш активною, сімейною тощо, можуть переживати переважно дружність до власного «Я», схвалювати себе загалом і в істотних деталях, довіряти собі, мати позитивну самооцінку, очікувати позитивного ставлення інших до себе, проте менше вірити у свої сили, здібності, енергію, самостійність, нижче оцінювати свої можливості, власну здатність контролювати своє життя і бути самопослідовним, розуміти самого себе. Отримані результати не тільки підтверджують відомі положення про високу гендерну стереотипізованість осіб юнацького віку, а й доповнюють їх висновком про зв'язок гендерної стереотипізованості з показниками «самоповаги», «аутосимпатії», «очікування позитивного ставлення інших». Також зауважимо, що це не суперечить даним, отриманим під час перевірки гіпотези про відмінності між студентами з високим і низьким ступенем гендерної стереотипізованості за показниками «глобального самоставлення», «самоповаги», «аутосим-

патії», «очікування позитивного ставлення інших» і «самоінтересу».

«Очікування позитивного ставлення інших» позитивно корелює з усіма іншими показниками гендерної стереотипізованості. Ймовірно, слідування гендерним стереотипам і відповідність їм породжує в студентів очікування соціального схвалення. Водночас виявлена тенденція негативного зв'язку «самоповаги» з гендерною стереотипізованістю студентів дозволяє припустити, що наслідування переконань інших може не викликати в юнаків і дівчат самоповаги. Тільки один показник гендерної стереотипізованості («соціальний статус» в образі ідеального чоловіка) має позитивну кореляцію із «самоповагою». Мабуть, незважаючи на саму гендерну стереотипність переконання у високому соціальному статусі чоловіків, він викликає самоповагу юнаків через здатність спиратися на себе, свої можливості, ресурси, які часто супроводжують статусність, а головне – професійну реалізацію, яка важлива як для чоловіків, так і для жінок (Т. Рябова). Дівчата ж, напевне, можуть почувати самоповагу, перебуваючи поруч із таким статусним чоловіком, що робить його привабливим в очах жінок.

Також викликає інтерес негативний кореляційний зв'язок «глобального самоставлення», «самоповаги» і «аутосимпатії» з показником гендерної стереотипізованості за чинником «залежність» в образі ідеальної жінки: чим більш залежною уявляється студентам ідеальна жінка, тим менше внутрішнє почуття «за» самого себе, дружність студента щодо себе, здатність спиратися на самого себе, бути послідовним. Можливо, отримані результати свідчать на користь поступової модифікації гендерних стереотипів, адже, як відомо, жіночий гендерний стереотип зазнає більш помітних змін порівняно із чоловічим.

Водночас, чим більш емпатійною є ідеальна жінка в уявленнях студентів, тим вище їхні показники за «глобальним самоставленням», «аутосимпатією», «очікуванням позитивного ставлення інших», «самоінтересом». Напевне, емпатійність жінок оцінюється студентами як позитивна якість, яка зберігає свою цінність і в сучасному суспільстві. Крім того, зважаючи на те, що «самоінтерес» негативно корелює з показниками гендерної стереотипізованості ідеального образу чоловіка за шкалами «соціального статусу» і «маскулінності», можна припустити, що студенти, які вважають, що чоловік повинен бути незалежним, активним, допитливим, ризикованим, агресивним, раціональним, авторитарним, а також

мати високий соціальний статус, напевне, будуть менш близькі зі своїм «Я», менш зацікавлені власними думками і почуттями.

Для подальшої перевірки висунутого припущення ми розділили вибірку на два кластери за показниками «глобального самоставлення» та перевірили можливі розбіжності між кластерами за показниками гендерної стереотипізованості за допомогою статистичного критерію U-Манна-Уїтні. Як з'ясувалося, статистично значущих розбіжностей між групами студентів із високим і низьким «глобальним самоставленням» за гендерною стереотипізованістю не існує, хоча й помічені тенденції до більш високої гендерної стереотипізованості студентів із вищими показниками глобального самоставлення.

Пошук можливих відмінностей між студентами з високим і низьким ступенем гендерної стереотипізованості за показниками «глобального самоставлення», «самоповаги», «аутосимпатії», «очікування позитивного ставлення інших» і «самоінтересу» також вимагав насамперед поділу вибірки на два кластери за показниками гендерної сте-

реотипізованості студентів. Дослідження показало, що наявні статистично значущі розбіжності за показниками «самоповаги», «аутосимпатії», «очікування позитивного ставлення інших» між студентами з різним ступенем гендерної стереотипізованості, натомість розбіжностей за «глобальним самоставленням» і «самоінтересом» між кластерами не виявлено (таблиця 2).

Як засвідчують дані таблиці 2, студенти з високим ступенем гендерної стереотипізованості характеризуються більш високими показниками «аутосимпатії» й «очікування позитивного ставлення інших» і нижчими показниками «самоповаги» порівняно зі студентами з низьким ступенем гендерної стереотипізованості. Отже, слідуючи гендерним стереотипам, досліджувані студенти очікують схвалення від соціуму, а узгоджуючи свою поведінку з еталонами мужності/жіночності, позитивно ставляться до себе, натомість менше поважають себе, що, можливо, говорить про тенденції до поступових змін у гендерно стереотипному сприйманні студентів у напрямі модифікації традиційних уявлень. Отже, загалом

Таблиця 2

Показники «глобального самоставлення», «самоповаги», «аутосимпатії», «очікування позитивного ставлення інших» і «самоінтересу» студентів із високим і низьким рівнем гендерної стереотипізованості та значення U-критерію Манна-Уїтні

Показники	Показники кластерів		Показники U-критерію Манна-Уїтні
	кластер 1 (студенти з низьким рівнем гендерної стереотипізованості)	кластер 2 (студенти з високим рівнем гендерної стереотипізованості)	
«Глобальне самоставлення»	75	83	Uemp = 231,5 (зона незначущості).
«Самоповага»	81	64	Uemp = 183 (зона значущості)**
«Аутосимпатія»	61	71	Uemp = 201,5 (зона значущості)*
«Очікування позитивного ставлення інших»	35	51	Uemp = 172,5 (зона значущості)**
«Самоінтерес»	59	53	Uemp = 249,5 (зона незначущості)

Таблиця 3

Показники гендерної стереотипізованості студентів із різною актуальністю категорії статі та значення U-критерію Манна-Уїтні

Показники	Показники груп із різною актуальністю категорії статі в самосвідомості		Показники U-критерію Манна-Уїтні
	група, для якої категорія статі не є актуальною і значущою	група, для якої категорія статі є актуальною і значущою	
Гендерна стереотипізованість	581	603	Uemp = 319,5 (зона значущості)*

традиційність поглядів студентів на чоловіка і жінку знаходить своє відображення в їхній самоповазі, аутосимпатії, очікуванні ними позитивного ставлення інших.

Крім того, нам здалося цікавим перевірити наявність можливих відмінностей за показниками ґендерної стереотипізованості між студентами з різним рівнем актуальності та значущості категорії статі. Виявилось, що такі відмінності є статистично значущими (таблиця 3).

Як видно з таблиці 3, студенти, для яких категорія статі є актуальною і значущою, мають більш високі показники ґендерної стереотипізованості за методикою «Семантичний диференціал», характеризуються більшою типовістю образів ідеальної жінки й ідеального чоловіка, ніж ті, для кого категорія статі не є настільки важливою. Це доволі логічно: студенти, для яких важлива їхня статева приналежність, ґендерна ідентичність, більш прихильні до ґендерних стереотипів. І навпаки: для ґендерно стереотипізованих студентів категорія статі з більшою вірогідністю стає актуальною і значущою. Стереотипні образи маскулінності/фемінінності для цієї групи студентів, напевно, виступають взірцем, на який вони можуть рівнятися і якому можуть слідувати.

Висновки із проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Студенти з високим рівнем ґендерної стереотипізованості характеризуються більш високими показниками аутосимпатії й очікування позитивного ставлення інших і нижчими показниками самоповаги, ніж студенти з низьким рівнем ґендерної стереотипізованості.

2. Чим вище ґендерна стереотипізованість студентів, тим більш позитивного ставлення від інших вони очікують і тим більше симпатизують собі. Чим більш стереотипним уявляється студентам образ ідеального чоловіка за показниками чинників сили особистості, соціального статусу,

маскулінності та чим більш стереотипним в їхніх уявленнях є образ ідеальної жінки за показниками чинників емоційності, емпатії, фемінінності, тим вище їхні очікування позитивного ставлення до себе від інших людей. Чим більш високостатусним має бути, на думку студентів, ідеальний чоловік, тим вище їхня самоповага, але нижче самоінтерес. Натомість чим менше залежною вбачається ідеальна жінка, тим краще глобальне самоставлення, вище самоповага й аутосимпатія студентів, чим більшу емпатійність приписують студенти ідеальній жінці, тим більш високими є показники їхнього глобального самоставлення, аутосимпатії, очікування позитивного ставлення інших й самоінтересу.

3. Студенти, для яких категорія статі є актуальною і значущою, є більш ґендерно стереотипізованими, ніж студенти, для яких ця категорія не є такою.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в з'ясуванні впливу ґендерних стереотипів на самоставлення студентів і представників інших соціальних груп, у здійсненні лонгітюдного дослідження розвитку самоставлення особистості в контексті модифікації ґендерних стереотипів. Також перспективними можуть бути вивчення зв'язків окремих показників самоставлення особистості з ґендерною стереотипізованістю, з'ясування характеру відображення ґендерних стереотипів у самоставленні осіб інших вікових і соціальних груп.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Говорун Т. ґендерні аспекти економічної соціалізації. Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. 2010. № 1–2. С. 62–67.
2. Кікінежді О., Кізь О. Формування ґендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 8. С. 64–69.
3. Кононенко О. ґендерні особливості емоційно-оцінного ставлення особистості до себе. Вісник Одеського національного університету. Психологія. 2013. Т. 18. Вип. 22 (2). С. 141–148.